

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на БОЯН ВЕСЕЛИНОВ ВАСИЛЕВ на тема: “СЕБЕУТВЪРЖДАВАНЕ И ПСИХОСОЦИАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ” за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР”

Изготвил становището: Проф. д-р РУМЯНА БОЖИНОВА

Предложеният от Боян Василев дисертационен труд е насочен към изучаване процесите на личностно развитие и по-специално на тяхното протичане в периода на юношеството. Известно е, че юношеството се откроява като един от най-противоречивите и понякога драматични периоди във формирането на личността. Той системно е подлаган на изследване, като особено място заема изучаването на процеса на психосоциална идентификация. Неговата сложност, развитието на науката, както и актуалните наблюдения в конкретната социална среда отново и отново го поставят на дневен ред.

Разработваната от Боян Василев тема, която основно третира връзката между стремежа на юношата към самоутвърждаване и протичащия идентификацион процес може да бъде видяна като един нов опит за разкриване на конкретен път на стимулиране на този процес, проблем, който все още е слабо изучен. В същото време дисертационния труд е ориентиран и към разкриване спецификата и динамиката във възрастовото развитие на стремежа към самоутвърждаване като самостоятелно съществуващ феномен.

Изучаването на конкретните феномени и закономерности в тяхното развитие и взаимодействия представляват специален научен интерес, но едновременно с

това те са от съществено значение за психологичната и педагогическата практика, насочени към стимулиране на позитивното личностно развитие и изява, а също към поведенчески корекции. Всичко това подчертава дисертабилния характер на избраната от докторанта тема.

Дисертацията е разработена в рамките на 220 страници. Илюстративният материал включва 43 таблици и 6 фигури. Цитирани са 252 източника, 110 от тях са на кирилица и останалите на латиница (142). Съдържа четири глави, изводи и заключение, а също приложения и приноси. Очертани са две равнопоставени по обем и «тежест» части – теоретична и емпирична, като всяка от тях включва по две глави. Като **структура и изложение** трудът е в съответствие с емпиричния характер на приложеното изследване и води до пълноценно отразяване на изследователския процес от неговия замисъл (идея) до постигнатите резултати.

Теоретичната част на работата, както вече беше посочено, обхваща първите две глави. В тях докторантът въвежда основните за дисертационното изследване променливи, утвърдените концепции на третирането им и своята гледна точка, с което очертава основните теоретичните предпоставки на проведеното от него емпирично изследване. Първа глава е посветена на идентичността като феномен и изследователски конструкт. В рамките на четири параграфа е изложено концептуализирането на психосоциалната идентичност от Ериксън, автентичното съдържание на понятието за идентичността, анализът на прехода на идентичността от абстрактнотеоретична и клинична проблематика към емпирично ориентирана проблематика посредством концепцията на Джеймс Маршиа, Джералд Адамс и последните изследвания върху идентичността. Представеният теоретичен анализ дава основание на Боян Василев да изведе като съществените от гледна точка на дисертационното изследване виждания и постижения.

Втората глава е посветена на себеутвърждаването като конструкт, универсална и фундаментална характеристика на съвременния човек. В три параграфа дисертанта представя и обсъжда класиците на концепцията за себеутвърждаването (Фройд, Джеймс, Дюи, Адлер и Маслоу), съвременните психологични концепции в областта (Божович, американската, руската и българската ориентация на изследване на себеутвърждаването,

себеутвърждаването и асертивността), а също възрастовата динамика и своеобразие на самоутвърждаването в съответна авторска концепция.

Проследените концепции и изследвания дават основание на Боян Василев да приема, че независимо от слабата проученост на самоутвърждаването, се отбелязва интерпретирането му като: 1) Универсална личностна характеристика, проявявана в постоянен стремаж към доказване на собствената значимост и признанието ѝ от другите, 2) Особен модус и проява на психологична защита. В същото време той приема, че самоутвърждаването е базисна характеристика на човека, чиято същност е осъзнаването и преживяването на собствената значимост, стойност и ценност като начин на осмисляне на поведението и живота като цяло. Това чувство за значимост се съгласува и поддържа от приемането и одобрението от референтната за индивида общност и от осъзнаването на реализацията на собствения потенциал. Приема също, че самоутвърждаването е присъщо на всички хора, и се отличава с индивидуална и възрастова специфика. На базата на анализ на отнoгенетичната логика в развитието на себеутвърждаването, Василев лансира разграничаването на два основни стадия в проявлението на феномена себеутвърждаване в личностното развитие – по-ниско, което индивидът постига чрез активност, насочена към приемане, одобрение и признание от другите, преследване на престиж, слава и позиция в референтната група и по-високо ново, проявявано в стремежа на личността към високи стойностни постижения, ценни сами по себе си, незаависимо от оценките на другите. Към това основно виждане е прибавено и взаимстваното от У. Джеймс себеутвърждаване чрез притежание. Съществен елемент от авторската концепция е свързването на степента на себеутвърждаването с възрастово психологични особености, с мотивационносмислови характеристики и поведенчески характеристики, отразено таблично. Едновременно с това Василев формулира своето виждане за връзката между ваншно и вътрешно детерминирано себеутвърждаване като отделни степени и статуси на идентичността, илюстрирани на фиг.3.

Специално трябва да се отбележи, че теоретичната част на дисертацията, като цяло, докзвава широката осведоменост на Боян Василев по дискутираните проблеми, както и способността му да проблематизира. Изложението е богато и изключително изчерпателно, илюстриращо съчетанието на два основни подхода -

исторически и проблемноаналитичен. При това то успешно следва стратегия, която предполага реализация на основната му функция, а именно обоснаване на актуалността на избраната дисертационна тема, на изходните за изследването виждания по отношение на психосоциалната идентичност, самоутвърждаването и връзката между тях и по отношение на предпочитаните изследователски подходи и инструменти. Подчертано положителен елемент, в това отношение, са обобщенията в края на всяка от двете глави.

Постановката и дизайна на изследването са представени в глава 3. В нея дисертанта, в рамката на теоретичен модел, отделя определено място на изходните за изследването позиции - основните променливи и връзките между тях, които са обект на внимание в конкретната работа.

Целта, задачите и хипотезите на изследването са ясно формулирани и адекватно отразяват неговия замисъл и пътя за реализирането му. Определен интерес представлява алтернативното поставяне на всяка от изведените хипотези.

Трябва специално да се отбележи, че изследването е многопланово поставено. То третира психосоциалната идентичност и себеутвърждаването като самостоятелни структурни единици, но също така следващи възрастово детерминирана динамика в периода на юношеството – ранно и късно юношество. Същевременно изследването е насочено към изучаване на връзката между конкретните феномени и нейното вариране в същите възрастови подпериоди на юношеството. Включено е и самостоятелно проучване на евентуални предиктори на себеутвърждаването в лицето на смисъла на живот, мотивацията за постижение и равнището на базисна общителност. Дизайнът на изследването предполага двумодулна организация.

Съществена предпоставка за качеството на проведеното от Василев изследване е целесъобразния подбор на извадката и методите на изследване. В първия модул са приложени два метода – *Въпросник за обективно измерване на статусите на психосоциална идентичност* на Дж. Адамс и колектив (адаптиран за български условия от Бойчинска и Бакрачева, 2001) и *Тест за измерване на самоутвърждаването в юношеска възраст* (създаден за случая от Боян Василев). И двата теста са с добри психометрични качества, във връзка с тяхната проверка и уточняване са проведени пилотни изследвания.

Подбора на изследваните лица е синхронизиран с изследователските задачи и включва 143 юноши на средна възраст 16,1 години и 221 студенти на средна възраст 24,3 години, което предполага формирането на две групи, съответно лица в ранно и късно юношество.

Вторият модул на емпиричното изследване, визира себеутвърждаването във връзката му с конкретни личностни променливи. Съответно са приложени: 1) *Авторският тест за изследване на самоутвърждаването*; 2) *Въпросникът за изследване на потребност от постижение* на И. Паспаланов и Д. Щетински, (1988); 3) *Тест на Дж. Крумбъг и Л. Махолик за смисъла на живота* (българска версия Б. Минчев, 2011); 4) *Тест за нивото на базисна общителност* на Ряховски, (апробация Б. Василев).

Подбора на изследвани лица във вторият модул също е в съответствие с поставената задача – 172 изследвани студенти.

Заслужава да се отбележи, че общо в цялото изследване участват 536 лица от различна възраст и образователна степен, което очертава мащаба и необходимия времеви капацитет за провеждането на дисертационното изследване.

Резултатите, заедно с обсъждането са представени в четвъртата глава на дисертацията. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени основно на базата на сравняване на средни величини, честотен, корелационен, дисперсионен, регресионен и факторен анализ.

Изложението в тази част е много добре структурирано. Ясно, подробно и коректно са представени статистически доказаните закономерности по отношение на изучаваните явления. Те са подходящо илюстрирани. Следваната логика при представяне на резултатите дава възможност достатъчно обосновано в рамките на четири параграфа да се изложи проверката на издигнатите хипотези, да се разкрият основните тенденции по отношение на: 1) Статусите на психосоциалната идентичност, общо и в зависимост от възрастта (ранно и късно юношество); 2) Себеутвърждаването в ранно и късно юношество; 3) Връзката между себеутвърждаване и идентичност в изследваните възрастови периоди; 4) Връзката на себеутвърждаването със смисъла в живота, с мотивацията за постижение, с базисната общителност.

Извеждането на посочените тенденции е направено коректно от докторанта, показана е способност явленията да бъдат видени в тяхната връзка и зависимост. Предпоставка за това е сериозната предварителна работа върху точното формулиране на променливите и пълноценното обосноваване на хипотезите. Доказаната връзка на себеутвърждаването със смисъла на живот и мотивацията за постижение дава възможност за различни интерпретации. В тази връзка бих препоръчала Боян Василев да потърси в бъдеще още доказателства в подкрепа на собственото виждане.

Синтезирането на получените от изследването резултати в интерпретационен план са представени в изведените в края на изследването **изводи**. Те са направени много коректно, включен е и коментар на всяка от установените закономерности, от гледна точка на издигнатите хипотези.

Работата добива завършен вид с изведеното в края на дисертацията **заключение**, което представя обобщаващо виждане за изследването и резултатите от него, очертана е и перспективата за бъдещи проучвания и специално по отношение на себеутвърждаването като личностен феномен.

Едновременно с посочените по-горе достойнства, заслужава да се отбележи, че като цяло дисертационният труд свидетелства също за умението на докторанта да организира добре и излага с много добър научен стил и език отделните аспекти на представяното изследване.

Научните и приложните приноси на рецензираната дисертация могат да бъдат открити в няколко основни насоки:

1. Разработена и доказана по емпиричен път е цялостна авторска концепция за себеутвърждаването като феномен, отличаващ се с личностна и възрастова специфика, с поведенчески измерения в две основни степени - активност, насочена към приемане и одобрение от другите и по-високо ново, проявявано в стремежа на личността към високи стойностни постижения.

2. Изведен и доказан е оригинален модел за връзката на психосоциалната идентичност (изразена чрез нейните статуси) със самоутвърждаването (отразено в основните му равнища) в периода на юношеството - диапазон ранно – късно юношество.

3. Установено е наличието на връзка на себеутвърждаването със смисъла на живот и с мотивацията за постижение, което подпомага неговото разбиране като личностна характеристика.

4. Разработен е авторски изследователски инструмент – тест за изследване на себеутвърждаването. Тестът е апробиран и валидизиран върху юношеска извадка.

Докторантът прилага четири самостоятелни публикации, свързани с работата му върху дисертационното проучване.

Приложеният авторефератът, адекватно отразява съдържанието на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Предложеният от БОЯН ВЕСЕЛИНОВ ВАСИЛЕВ дисертационен труд на тема: “СЕБЕУТВЪРЖДАВАНЕ И ПСИХОСОЦИАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ ” представя автора като високо компетентен специалист в областта на психологията, с много добра теоретична и методологична подготовка, с умение да анализира и систематизира научно знание, със способност да продуцира оригинални идеи, а също да поставя и провежда сериозни емпирични изследвания. Специално трябва да се подчертае ориентацията му към значими и актуални от научна и приложна гледна точка проблеми в областта на психология на личността и психология на развитието.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с убеденост да гласувам за присъждането на Боян Веселинов Василев образователната и научна степен «Доктор» по направление «Психология».

29. 01. 2020 г.

Проф. д-р Румяна Божинова